Котюк Артем,
студент 3 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ДОСТРОКОВЕ ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Конституційна відповідальність глави держави є одним із ключових елементів системи стримувань і противаг у будь-якій демократичній правовій державі. Президент України займає особливе місце в механізмі державної влади, що зумовлює необхідність спеціальних процедур припинення його повноважень. Конституція України передбачає вичерпний перелік підстав дострокового припинення повноважень Президента: відставка, неможливість виконувати повноваження за станом здоров'я, усунення з поста в порядку імпічменту та смерть [1, ст. 108]. Закритість цього переліку є важливим проявом принципу правової визначеності – жодні інші підстави не можуть бути запроваджені політичною практикою поза межами Конституції [2, с. 59–62; 3, с. 503–505].

Відставка Президента є його особистим волевиявленням, що набирає чинності з моменту проголошення відповідної заяви на засіданні Верховної Ради України. Попри зовнішню простоту, ця підстава порушує питання щодо умов, за яких таке рішення може вважатися вільним. Якщо відставка ухвалюється під тиском зовнішніх обставин або є наслідком примусу, постає питання про її дійсність з позиції загальних принципів права [4, с. 325–327; 5, с. 27–29].

Неможливість виконання повноважень за станом здоров'я – підстава з найвищим ризиком зловживань. Її підтвердження

© *Котюк Артем, 2026*

вимагає складної процедури медичного встановлення, яка потенційно може стати предметом політичних маніпуляцій. Саме тому законодавче й процедурне забезпечення цієї підстави має бути максимально деполітизованим. Держава не може залишатися без виконання президентських функцій навіть на короткий строк, тому Конституція покладає їх виконання на Голову Верховної Ради України до вступу на пост новообраного Президента [1, ст. 112; 6, с. 214–216].

Центральне місце серед підстав дострокового припинення повноважень посідає імпічмент – єдина форма конституційно-правової відповідальності Президента. Конституція України встановлює, що підставою для імпічменту є вчинення Президентом державної зради або іншого злочину [1, ст. 111]. Таке формулювання принципово відрізняє імпічмент від решти підстав: він є реакцією конституційного порядку на протиправну поведінку, а не на об'єктивні обставини чи особисте рішення [7, с. 120–123].

Процедура імпічменту в Україні є багатоступеневою. По-перше, питання ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. По-друге, утворюється спеціальна тимчасова слідча комісія, яка здійснює розслідування. По-третє, отримуються висновки Конституційного Суду України щодо конституційності дій Президента та висновок Верховного Суду щодо наявності ознак злочину. По-четверте, приймається рішення про усунення Президента з поста не менш як трьома чвертями від конституційного складу Верховної Ради України [1, ст. 111; 8, ст. 3–10].

Складність процедури має власне конституційне виправдання. Президент України обирається всенародно і тому його усунення не може залежати від простої чи навіть кваліфікованої більшості парламенту. Підвищений процедурний бар'єр захищає інститут глави держави від зловживань з боку ситуативної парламентської більшості, використання імпічменту як засобу реваншу або міжінституційного тиску. Водночас надмірне ускладнення процедури породжує зворотну проблему –

фактичну недосяжність відповідальності навіть за серйозних правопорушень [3, с. 503–505; 9, с. 32–34].

Принципово важливим є співвідношення імпічменту з кримінальною відповідальністю. Усунення Президента з поста не є ані кримінальним покаранням, ані кримінальним провадженням. Воно лише припиняє конституційний статус глави держави та пов'язані з ним гарантії. Після дострокового припинення повноважень на колишнього Президента поширюється загальний режим кримінально-правового переслідування [8, ст. 1]. Конституційна та кримінально-правова відповідальності функціонують паралельно і не замінюють одна одну – у цьому полягає важлива гарантія принципу рівності перед законом [5, с. 27–29; 4, с. 325–327].

Ключовою процесуальною гарантією в межах імпічменту є участь Верховного Суду, який надає висновок про наявність ознак злочину. Цей механізм є конституційним містком між процедурою усунення та кримінально-правовою оцінкою поведінки Президента. Без такого висновку парламент позбавляється правової підстави для кінцевого голосування, що унеможливлює перетворення імпічменту на суто політичний інструмент [1, ст. 111; 10]. Показово, що саме Конституційний Суд України неодноразово підкреслював обов'язковість дотримання процедурних гарантій при вирішенні питань конституційної відповідальності [11].

У разі дострокового припинення повноважень виконання обов'язків Президента покладається на Голову Верховної Ради України. Конституція при цьому прямо обмежує обсяг його повноважень: він не може вносити зміни до Конституції, призначати референдуми, достроково припиняти повноваження Верховної Ради та вчиняти ряд інших дій [1, ст. 112; 2, с. 59–62]. Ця конструкція відображає принцип інституційної безперервності: держава здатна функціонувати без постійного носія президентських повноважень, проте тимчасовий виконувач не отримує повного обсягу президентської компетенції, оскільки не має відповідної всенародної легітимації.

Підсумовуючи, слід констатувати, що інститут дострокового припинення повноважень Президента України є комплексним правовим механізмом, покликаним забезпечити одночасно стабільність глави держави та його конституційну підзвітність. Ефективність цього механізму залежить від двох критеріїв: достатнього захисту від політичних зловживань і реальної здатності притягти Президента до відповідальності у разі вчинення тяжких порушень [3, с. 503–505; 9, с. 32–34]. З огляду на відсутність усталеної правозастосовної практики в Україні, вдосконалення нормативного та процедурного забезпечення цього інституту залишається актуальним напрямом конституційно-правових досліджень [5, с. 27–29; 12].

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.

2. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010.

3. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України. Київ: Юридична думка, 2021.

4. Стеценко С. Г. Конституційне право України: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2023.

5. Верховенство права і конституціоналізм в Україні: колективна монографія / за ред. С. П. Головатого. Київ, 2024.

6. Тодика Ю. М. Конституційне право України: підручник. Харків: Право, 2019.

7. Зозуля О. І. Президент України в системі органів державної влади: конституційно-правовий аспект. *Форум права.* 2012. № 4. С. 120–126.

8. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10 вересня 2019 р. № 39-IX.

9. Шаповал В. М. Форма державного правління: конституційні моделі та українська практика. *Право України.* 2020. № 3. С. 25–39.

10. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. у справі щодо додержання процедури внесення змін до Конституції України.

11. Практика Конституційного Суду України щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України. *Офіційні матеріали Конституційного Суду України.*

12. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Opinions on constitutional balance and democratic institutions in Ukraine. Strasbourg, various years.